

tid vanligen var identiska företeelser. Hade museet fristående arkiv, eller visade man (som brukligt) allt i utställningsavdelningarna?

Hanner Nordstrand anser att musiesamlingarna är kärnan i den museala verksamheten och ägnar följdriktigt ett kapitel åt Samlingarna – varifrån kom de och vad berättar de? Här framgår att de flesta av museets föremål hade kommit till museet som gåvor, intendenten G.H. Brusewitz samlade dock sommartid själv arkeologiska föremål, kyrkliga artefakter och allmogeföremål. Brusewitz skapade 1891 (30 år efter museets grundande) en handskriven föremålskatalog över de historiska, konstindustriella och etnografiska avdelningarna. Föremålskatalogen angav föremålets proveniens, året då det hade förvärvats samt ev. biografiska uppgifter kring objektet. Som läsare får vi dock inte veta huruvida forskare eller allmänhet hade tillgång till denna liggare; fanns det alls beskrivande texter någonstans i ev. arkiv eller i utställningarna? Och vidare undrar man vad besökarna fick ut av att exponeras för föremålen – *vem* hade glädje av föremålen och på vilket sätt? Förmedlade museet ”kunskap” – och om så, på vilket sätt? Författaren berättar att en ”omfattande kategori föremål hade personhistorisk anknytning”, exemplifierat (även i bild) med Fredrika Bremers skrivbord samt kung Karl XV:s målarbord med stol osv. Som läsare skulle man dock gärna ha sett ett resonemang kring vilken betydelse och roll i museet denna kategori av föremål hade. Särskilt upplyst blir man inte av att Hanner Nordstrand påpekar: ”För att förstå dessa föremål är kunskapen om ägaren och ägarens relation till museet och persongalleri avgörande.” Dessa föremål är uppenbarligen samlade som en form av relikter; artefakterna som sådana hade antagligen föga antikvariskt eller ekonomiskt värde i samtiden. De hade musealiserats i kraft av att ha tillhört en bemärkt individ – men vari består föremålets laddning, deras föreskrivet allmänna värde? Författaren gör inget försök till tolkning.

Den brist på analys som präglar Hanner Nordstrands skrift kunde ha räddats av ett avslutande resonemang, där de många trådarna hade kunnat knytas samman och kommenteras. Nu omfattar emellertid kapitel 7, Slutord, endast *en* sida, bestående av några tillsynes hastigt hopskrivna slutsatser. Det är på tok för kort och summariskt, dessutom anges här sakförhållanden som inte har kommenterats tidigare i texten, t.ex. att Fredrika Bremer uppenbarligen hade brevväxlat med S.A. Hedlund i sakfrågor som rörde museet. Vad som hade diskuterats får vi emellertid inte veta. Hanner Nordstrand avslutar med

att beklaga att Göteborgs Museum tappade sin position som ”den motor i samhällsbygget den en gång var”, när det mot senare delen av seklet omvandlades till ett mer traditionellt kulturhistoriskt museum. Det hade varit spännande att få en tydligare bild av denna dynamiska verksamhet under några decennier i Göteborgs kulturliv.

Som framgått anser jag att Charlotta Hanner Nordstrands skrift har brister, men samtidigt vill jag påpeka att jag till professionen är museolog och därför antagligen överkänslig mot vaga resonemang om museisamlingars betydelser osv. Skriften om Göteborgs Museums 1800-tal är, som jag skrev inledningsvis, välkommen för den behandlar ett ämne som är förhållandevis föga utrett. Mycket möda har lagts på att plocka fram enskilda uppgifter ur arkivhandlingar och protokoll. Hanner Nordstrands skrift kommer alldeles säkert att fungera som ett tidsbesparande och tankeväckande underlag för fortsatta studier, för forskare eller för uppsatsskrivande studenter.

Richard Pettersson, Umeå

Bo Lönnqvist: *En finsk adelsläkts öden. Standertskjöld – Standertskjöld-Nordenstam*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2007. 335 s., ill. ISBN 978-951-583-147-7.

När Gustav III i augusti 1772 gjorde sin oblodiga statskupp i Stockholm, var det meningen att en finsk flotteskader skulle komma från Sveaborg för att stödja kungens intentioner. Västlig vind gjorde dock överfarten omöjlig och först flera dagar efter att kungen redan genomfört sin kupp kunde fartygen företa sin seglats till Stockholm. Där välkomnades de av kungen, som bl.a. uttryckte sin tacksamhet för stödet genom att adla några av de anländande fartygskommendanterna. Hit hörde den finske fänriken Henrik Johan Justander, som förde befäl på ett av skeppen. Redan den 13 september samma höst adlades han under namnet Standertskjöld. Man kan förvåna sig över att befälet på ett mindre fartyg skulle kunna leda till nobilisering, men kungen passade uppenbarligen på att markera sitt erkännande av dem som ställt sig på hans sida, även om kuppen aldrig ledde till någon skarpare skärmytsling.

Fänrik Standertskjöld återvände till Finland och levde där resten av sitt liv, så småningom som framgångsrik jordbrukare och skapare av ett fideikommiss i sin släkt, Wanantaka gård. Redan vid Anjalaförbundets dagar i slutet av 1780-talet tycks hans känslor för Gustav III

ha svalnat åtskilligt. Om denna släkt Standertskjöld, tämligen okänd i Sverige men framgångsrik i flera bemärkelser i Finland, har Bo Lönnqvist, tidigare etnologiprofessor i Jyväskylä, skrivit en intressant bok. Det har skett på beställning från den Standertskjöldska släktföreningen, bildad 1947.

Jag kan inte tänka mig annat än att släktföreningen måste vara mycket tillfreds med Lönnqvists skrift. Härigenom ges en omsorgsfull redogörelse för samtliga släktgrenars historia och de enskilda individernas öden under två sekel. Det bör vara en ousinlig guldgruva för de nuvarande generationerna att ösa ur. Mycket har väl ett särskilt intresse just för dem: släktföreningens egen historia, de på bouppteckningar gjorda noggranna redogörelserna för inredningen i släktens herrgårdar, de initierade utdragen ur bevarade brevsamlingar, särskilt breven till och från släktens kvinnliga medlemmar. Men det är inget tvivel om att boken har ett mer allmänt intresse för kulturhistoriker både i Finland och Sverige, som inblick i och analys av den finlandssvenska överklassens livsstil och livsvillkor under den ryska tiden och under det fria Finlands tid. Lönnqvist har haft ambitionen att säga något generellt om fenomenen herrgårdskultur och släktkultur. Och den finlandssvenska adelns konfrontationer med moderniteten har en allmänmänsklig innebörd, en bild av samhällsklassers eviga vågrörelser, hastigt upphöjande, några generationer av imposant maktutövning och så småningom åter nedsjunkande i den breda medelklassen.

Att försöka fånga det karakteristiska hos en hel släkt är förstås en svår och grannlaga uppgift. En komplicerande faktor är att släkten kom att delas i skilda grenar. En sonson till fänriken Justander, Carl August Standertskjöld, blev general i tsarens armé och tjänade kring mitten av 1800-talet en förmögenhet vid gevärsfaktorierna i Tula i Ryssland, pengar som sedan användes till ansenliga godsförvärv, särskilt i Tavastland, släktens gamla hemvist. 1874 upphöjde tsaren honom i friherrligt stånd, varigenom en friherrlig gren av släkten bildades. Därtill kommer att en faster till generalen, en av Justanders döttrar, gifte in sig i släkten Nordenstam, som senare hotade att dö ut. En son till henne adopterade därför generalens äldste son Herman, varigenom en tredje släktgren etablerades, den friherrliga släkten Standertskjöld-Nordenstam.

Att behandla en hel släkt under två sekel är som att lägga ett mycket invecklat pussel. Bo Lönnqvist klarar det med stor elegans. Boken är slösande rikt illustrerad till gagn för läsaren, med en lätt överdrift förekommer

nästan alla släktmedlemmar på något fotografi. Ändå har nog läsaren svårt att hålla de olika personernas inbördes relationer i minnet. Som tur är har Lönnqvist försett sin bok med åtskilliga släkttabeller, som det är nödvändigt att ofta konsultera. De är verkligen förebildligt gjorda. En rikssvensk läsare hade dock önskat sig en karta över Finland, med de olika godsens och bostadsorterna markerade. För släktföreningens läsare vore det kanske onödigt, men boken har nu en gång ett generellare intresse.

I kapitlet "Tavastland – hembygdens landskap" behandlas Standertskjöldarnas gamla förankring i Tavastland, särskilt i landskapet kring Tavastehus. Här får läsaren stifta närmare bekantskap med ett antal gods, t.ex. den adliga släktgrenens fideikommiss Wanantaka och den friherrliga grenens fideikommiss Laukko, många mindre gårdar inte att förglömma. Ett särfall är Karlberg, ett gods som industrimannen Hugo Standertskjöld byggde upp med en enorm förmögenhet, även den intjänad genom engagemang i den ryska vapenindustrin i Tula. Han tycks i slutet av 1800-talet ha betraktats som Finlands rikaste man och idkade en ostentativ och nästan obegripligt gästfri livsföring, som inte minst kom hans fattigare släktingar till del. Exakt hur det var möjligt att i Ryssland tjäna denna förmögenhet, därtill på relativt kort tid, utreder aldrig Lönnqvist närmare. Intressant är att det tsaristiska Ryssland välkomnade finnars ekonomiska satsningar i Ryssland, medan ryska ekonomiska intressen i Finland tycks ha spelat en blygsam roll. Släkten Standertskjöld framträder under andra hälften av 1800-talet som en typisk godsägarläkt. Under 1900-talet skulle jordbrukarlivet i stort sett överges, dels på grund av sämre lönsamhet, dels på grund av traumatiska upplevelser under det korta men blodiga finska inbördeskriget eller frihetskriget våren 1918. Laukko brändes av de röda och ägaren till Lahdentaka Edvard Standertskjöld mördades av röda upprorsmän.

Ett drag i släktrönikan av särskilt intresse för en rikssvensk läsare är de ryska inslagen i väven. 1800-talets unga män i släkten skaffade sig gärna en officersutbildning i krigsskolan i Fredrikshamn och gjorde därefter karriärer i den ryska armén. Men vanligen återvände de så småningom till Finland och slog sig ner där för gott. Ryska tycks dock vid sidan av svenska ha varit det vanligaste språket i släkten under 1800-talet. De mest förmögna Standertskjöldarna, som generalen och hans son Adi, skapare av den sedermera globala skogsindustrin Enso, höll sig med palatsliknande hem i Petersburg, andra bodde vintertid i Helsingfors och sommartid på lantgod-

sen. Den ryska revolutionen innebar självfallet dramatiska omvälvningar och svidande ekonomiska förluster. Vid slutet av 1800-talet var släkten rätt kosmopolitiskt färgad och många av flickorna gifte sig med ryssar. Det ryska inflytandet tog sig skiftande kulturella uttryck; ett är seden att inrätta ett slags turkiskt rökrum på herrgårdarna, ett mode som nog återfinns även på rikssvenska gårdar, men som här hade en påfallande spridning.

Kapitlet "Kvinnoroller" ger intressanta inblickar i släktens kvinnors speciella uppgifter som sammanhållande, kontaktskapande och ibland även kontrollerande aktörer. Här får också livsritualerna sin skildring, t.ex. de under den ryska tiden och även senare enormt elaborerade begravningsceremonierna. Kvinnornas uppgifter har också en central plats i kapitlet "Gästfria hus", som med bl.a. gästböcker som underlag diskuterar det sociala umgänget på vissa av släktens gårdar. Här passerar det finlandssvenska högborgerliga skicket revy och jaktens roll som identitetsmarkör understryks med många exempel. Inte minst det stilla livet på små och så småningom förfallna herrgårdar erbjuder läsaren ett fascinerande stoff, ett slags Tjechovliv i den finska björkskogen.

Avslutningsvis gör Lönnqvist i "Den Standertskjöldska gobelängen" ett försök att sammanfatta vad han ser som den adliga släktstrukturens bärande element: namnskicket, karakteristiska uttryck, förhållningssätt till ting och medmänniskor, ett visst slags disciplinerat självmedvetande. Han berör också hur detta förskjutits och förändrats under 1900-talet, inte minst genom kvinnornas utträde i arbetslivet och en delvis helt ny yrkesstruktur. Jag vet inte om andra forskare i framtiden kommer att våga ge sig i kast med en så utmanande uppgift som att teckna en hel släkts öden och försöka beskriva det kulturella kapital, som man gemensamt förvaltar. Men om så sker måste denna bok av Bo Lönnqvist vara en självskriven utgångspunkt och inspirationskälla.

Mats Hellspong, Stockholm

Simon Ekström: *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Makadam, Göteborg/Stockholm 2009. 251 s. ISBN 978-91-7061-069-1.

Frågan om det s.k. hedersrelaterade våldet har knappast förlorat sin aktualitet. Det var i samband med mordet på den femtonåriga "Sara" 1997 som det på allvar började diskuteras. När Pela Atoshi två år senare sköts ihjäl stegrades intensiteten i debatten för att nå sin höjdpunkt då

Fadime Sahindal 2002 berövades livet av en pistolkula avlossad av hennes far. Lika intensiv som omedelbart efter Fadimemordet är diskussionen kanske inte nu, men den har utvecklats genom nya sätt att närma sig frågan – t.ex. genom de försök att förstå förövarna som görs i Emre Güngörs och Nima Dervishs bok *Varför mördar man sin dotter?* (2009) – och genom ansatserna att skapa institutionaliserade former för stöd åt de drabbade.

På ett plan, ett grundläggande och allmänmänskligt, är frågan mycket lätt att ta ställning till: händelseförlopp liknande de som låg bakom de tre morderna är uteslutande tragiska. Det kan det inte råda oenighet om. På ett annat plan är saken uppenbarligen betydligt mera komplicerad. De tre morderna är ett uttryck för någonting, symboliserar något, men frågan är vad? Här finns en hel rad förslag. Själva mångfalden borde antydva att frågan är svår att få grepp om i det kunskaps- och diskussionsläge som råder. Det borde mana till ödmjukhet, men trots det har förslagen ofta framförts med tillspetsad tvärsäkerhet. Mångfalden och oenigheten är väl också ett uttryck för denna enkla omständighet: problemet är historiskt *nytt* i Sverige, kommet hit som en effekt av globalisering och modern migration.

Men inte heller om det råder samstämmighet. Tvärtom har många debattörer, förmodligen majoriteten av dem, hävdat att de mekanismer som ledde fram till morderna finns här i landet oberoende av offren och förövarna. Anorlunda uttryckt: morderna har ingenting, eller obetydligt lite, att göra med dessa människors kultur. Bakgrunden till morderna ska i stället sökas någon annanstans.

Det är om dem som hävdar detta, som Simon Ekströms bok *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad* främst handlar. Han kallar dem för "kulturkritiker". Simon Ekström räknar inte sig själv till dessa. Hans uppfattning är att kultur, på ett särskilt sätt definierad, i högsta grad har med saken att göra. Han deltog inte själv i debatten, men hans ståndpunkter sammanfaller på de flesta väsentliga punkter med dem hos en annan som gjorde det – kulturanthropologen Mikael Kurkiala, vars bok *I varje trumslag jordens puls* (2005) förmodligen – det sägs aldrig rent ut – spelar en mycket viktig roll för Ekströms förståelse av problemet. I sin hållning hamnar Ekström och Kurkiala i sällskap med ett antal debatterande kvinnor med en etnisk bakgrund liknande Saras, Pela Atoshis och Fadime Sahindals. Deras budskap, grundat på inifrån erfarenheter, var tydligt: kultur är den viktigaste förklarande kontexten när man ska förstå det våld som vissa unga invandrarkvinnor utsätts för.